

โมกขธรรมประยุกต์

- ๑ -

๓๐ มีนาคม ๒๕๑๘

ปัญหาของคน

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบวชระหว่างปีภาคเรียน เพื่อมีโอกาสศึกษาธรรมะ
เป็นพิเศษเช่นนี้ ก็เป็นการดีอย่างยิ่ง.

สำหรับการบรรยายนั้น ก็ต้องเป็นเรื่องที่จัดขึ้นเป็นพิเศษ ให้
เหมาะสมกับโอกาสอันสั้น และเหมาะสม กับ สถานะ หรือ ภาวะ ของผู้ต้อง
การจะศึกษา. ผมจึงเลือกดูว่า จะพูดกันด้วยเรื่องอะไร โดยหัวข้อว่าอะไร;
สำหรับคราวนี้ นี่ก็ไปนึกมาก็คิดว่า อยากจะพูดโดยหัวข้อว่า โมกขธรรม
ประยุกต์.

ความหมายของโมกษธรรมประยุกต์

คำว่า “โมกษธรรม” หมายถึงสิ่งๆหนึ่ง ซึ่งเป็นที่มุ่งหมายของผู้ออกบวช แม้ในครั้งพุทธกาล; หมายความว่า เขาออกบวชเพื่อหาโมกษธรรมกันทั้งนั้น ซึ่งย่อมหมายความว่า ในคำว่า การเป็นอยู่ในพรวาสนั้น เหมือนกับถูกกักขัง. เมื่อออกไปก็ออกไปแสวงหาความรอด หรือที่เขาชอบเรียกกันสมัยนั้นว่า “การปลดปล่อย”; คำว่า “โมกษ” นั้นก็มีความหมายอย่างนั้น.

ที่นี้ เรื่องมันก็น่าหัวอยู่บ้าง ที่ว่า ผู้บวชระหว่างปีศากระยะนี้ จะอาวเอื่อมถึงกับแสวงหาโมกษธรรมได้อย่างไรกัน? แต่เมื่อคิดดูให้ถี่ถ้วนแล้ว ก็เห็นว่า ยังใช้ได้อยู่นั่นเอง ในการที่คนจะออกบวช แม้ชั่วคราวนี้นี้ ก็จะต้องศึกษาเรื่องโมกษธรรม; เพราะว่ามีฉะนั้นแล้ว มันไม่ใช่เรื่องของการบวช ไม่ใช่เรื่องหัวใจของศาสนา.

ศาสนาทุกศาสนามุ่งหมายโมกษะ ทั้งนั้น ศัพท์ที่พวกคริสเตียนเขาใช้กันว่า salvation พวกนี้ก็คือ โมกษะ มีความหมายเป็นโมกษะ, รากศัพท์เป็น โมกฺษ คือ หลุดรอดพ้น; แล้วเรานี้จะ บวช กันชั่วคราว หรือไม่ชั่วคราว ก็มีความสำคัญอยู่ที่จะต้องรู้เรื่องโมกษะ และต้องปฏิบัติให้ได้. นี่เป็นเหตุให้ผมคิดว่า พวกเรื่องโมกษธรรมกันดีกว่า.

มีปัญหาว่า แล้วทำไมจะต้องพูดว่า “ประยุกต์” หรือ apply ? นี่หมายความว่า จะพูดกันแต่เฉพาะที่ปฏิบัติได้ หรือควรปฏิบัติ เพราะว่าพูดทั้งหมดก็ไม่ไวมักเกินไป. เรื่องของธรรมะนี้มีมากเกินไปในส่วนทฤษฎี หรือส่วนอื่นๆ ที่เนื่องกัน เช่นประวัติของพระศาสนา เป็นต้น. บัดนี้เราจะเว้นเรื่องเหล่านั้นเสีย คงเหลือแต่วิธีการที่จะปฏิบัติ และหลักเกณฑ์บางอย่างบางประการ ที่เนื่องกันอยู่ อย่างที่จะแยกกันไม่ได้; จึงเป็นอันว่า เราจะพูดกันถึงเรื่อง โมกษธรรมประยุกต์.

ต้องรู้จักว่า คน คืออะไรก่อนรู้ปัญหาของคน

สำหรับหัวข้อในวันนี้ จะพูดกันโดยหัวข้อย่อยที่ว่า “**ปัญหาของคน**”; เราจะต้องพูดกันเป็นข้อแรกถึงคำว่า “คน” แล้วจึงจะทราบสิ่งที่เป็นปัญหาของคนได้ไม่ยาก.

ขอให้สังเกตให้ดีว่า พอเราพูดถึงคำว่า “คน” คืออะไร? อย่างนี้ บางคนจะคิดว่ามันง่ายนิดเดียว ที่จะตอบว่า คนคืออะไร; แต่ตามความจริงแล้ว มันยากที่คนนั้นเองจะรู้ว่า คนคืออะไร. ขอให้ไปสังเกตดูให้ดี. ถ้าเรารู้ว่า **คนคืออะไรจริงๆ แล้ว ปัญหาจะหมดไปตั้งครึ่งหนึ่งก่อน.** เคียวนั้นคนเราไม่รู้โดยแท้จริงว่า “คน” นี้คืออะไร ทั้งที่เรียนมามาก; เพราะว่าเราเรียกกันแต่ในแง่อื่น ไม่ใช่ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับธรรมะ หรือเพื่อจะดับทุกข์.

เรื่องที่เราเรียนกันนั้น เราเรียนกันในแง่ของภาษาเสียมากกว่า หรือแม้ที่สุดก็จะเรียนในแง่ของชีววิทยา หรือเรื่องวิทยาศาสตร์ สรีรศาสตร์ กายวิภาค ฯลฯ; จริงอยู่เหล่านี้ ก็เป็นเหตุให้รู้เรื่องคนเหมือนกัน แต่เกือบจะไม่มีประโยชน์ หรือไม่ค่อยจะมีประโยชน์ สำหรับจะรู้ธรรมะที่เป็นความดับทุกข์.

ตามทศหนังสือ “คน” ก็แปลว่า *สัตว์ที่มีใช้สัตว์เครื่องจลน* อย่างนี้ก็ค่อยยังชั่ว ถ้าจะมองกันในแง่นี้, หรือจะมองกันในแง่ของชีววิทยาว่า *คนคือสัตว์ที่วิวัฒนาการมานานแล้ว กว่าจุดเริ่มต้นของสิ่งที่มีชีวิต*; นี่ในทางชีววิทยา จนถึงกับครึ่งคนครึ่งสัตว์ แล้วก็เป็นคนตามสมบูรณ์ ตามแง่ของชีววิทยาที่บัญญัติขึ้น โดยคนที่เขารู้เพียงเท่านั้น. แต่ **ทางธรรมะ** หรือทางศาสนานี้ ไม่ต้องการเพียงเท่านั้น; ต้องการจะรู้เรื่องอีกระบบหนึ่ง ซึ่งเป็นระบบทางจิตใจ ว่า **ความเป็นคนนั้นหมายถึงภาวะของจิตใจ** ตลอดถึงคุณค่าที่มากเป็นพิเศษของจิตใจ ไม่ใช่ของร่างกาย; ฉะนั้น เราจึงมีความหมายของคำว่า คน นี้ต่างกัน.

ความหมายของ “คน” ในทางศาสนา

ในวันนี้ เราจะพูดถึงปัญหาของคน แล้วก็หมายถึง “คน” ตามหลักของ **ธรรมะ** ที่หยิบขึ้นมาพิจารณา ในฐานะเป็นเรื่องทางธรรมะ หรือเรื่องทางศาสนา หรือเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ, ไม่ใช่เรื่องทางวัตถุ แม้แต่ทางชีววิทยา เป็นต้น.

คำว่า “คน” ถ้าในทางธรรมะ อาจจะเล็งไปในทางภาวะอันแท้จริง ของสิ่งที่เราเรียกกันว่า “คน”; ดังนั้นอาจจะหมายถึงการจมปลักอ้อแอ้อยู่ในกองทุกข์ ที่สัตว์ชนิด “คน” นั้นจะจมอยู่ได้อย่างไร. **ความเป็นคน** ในความหมายนี้ ก็คือ **จมอยู่ในกองทุกข์** ที่เขาไม่รู้จัก มองไม่เข้าใจ แล้วก็ไม่ว่าจะออกจากกองทุกข์; นี่คือ **คน ธรรมดาสามัญที่สุด ที่เราเรียกกันว่า ปุณฺณ**.

พวกคุณอาจจะได้ยินคำว่า “ปุณฺณ” มาหลายครั้งหลายหนแล้ว แต่อาจจะรู้สึกความหมายในประการอื่น ซึ่งมันก็คล้ายๆ กัน. **ปุณฺณ** คือ **คนธรรมดาสามัญยังดิบอยู่**; ตามตัวหนังสือ ก็ว่า **ยังหนอยู้**, คำว่า **ปุณฺ** แปลว่า **หนา**, **ปุณฺณ** ก็แปลว่า **คนหนา** – **หนาไปด้วยเครื่องหุ้มห่อ คืออวิชชา หรือความโง่**. เขาพูดเป็นภาพพจน์หน่อยหนึ่ง เขาก็พูดว่า **มีผ้าในดวงตาหนา** นั่นแหละคือ **ปุณฺณ** คือ **คนที่มีผ้าในดวงตาหนา**.

ลองไปพิจารณาดูกับตัวเอง ว่า **ตัวเองมีฐานะเป็นอะไร? เป็นปุณฺณหรือเปล่า?** ถ้าเป็นปุณฺณแล้ว เป็นมาก หรือเป็นน้อยเท่าไร? นี่เราจะต้องตั้งต้นปัญหา กับที่นี่ จึงจะพูดกันได้ในแบบของมนุษย์ คือ สามารถที่จะเอาไปใช้เป็นประโยชน์ได้ หรือปฏิบัติได้.

เราต้องรู้จัก “คน” ตามความหมายในทางธรรม ซึ่งเล็งถึงจิตใจอยู่ในสภาพอย่างไร แล้วก็แจก “คน” เหล่านั้นเป็นพวกๆ ไป ตามสภาพของความสูงต่ำของ

จิตใจนั่นเอง; แล้วจึงมี “คน” ที่เป็นคนธรรมดาที่สุด คือ ปุถุชน อย่างยิ่ง, แล้วก็มาถึง ปุถุชนชั้นดี เรียกว่า กัลยาณปุถุชน. นี่ก็ยังมีมากขึ้น ในฐานะเป็นปุถุชน. ถ้าสูงขึ้นไปอีก ก็จะละความเป็นปุถุชน ไม่เป็นพระอริยเจ้า, อริย หรืออริยเจ้าแล้วแต่จะเรียก เรียกว่า อริยชนก็พอ.

คำว่า “อริย” นี้มีความหมายหลายชั้นหลายชั้น : ที่แรก จะหมายถึงพวกที่เจริญด้วยอารยธรรม กว่าคนทั่วไป นี่เรียกว่า อารยชน; แล้วก็ถือเอาคนป่าคนเถื่อนเป็นคนที่มิใช่อารยชน เป็นอนารยชน. ต่อมา คำว่าอารยชน หรืออริยชนนี้ ให้ความหมายสูง เป็นไปทางจิตใจ, หรือว่า เมื่อเกิดบุคคลที่สูง มีความประเสริฐในทางจิตใจขึ้นมา ไม่มีคำอะไรจะเอามาเรียก ก็เลยมีคำว่า อริยะ หรือ อริยะชนมาเรียกเลยกลายเป็นอริยชนขึ้นมา.

ที่นี้ ถ้าดูตามหลักของพุทธศาสนา อริยชน ก็มีความหมายเฉพาะในวงของพระพุทธศาสนา. อริยชน นี้ไม่เพียงแต่เจริญด้วยอารยธรรมวัตถุ ยังต้องเจริญด้วยจิตที่สะอาด สว่าง สงบ, อย่างน้อยที่สุด ก็มีความรู้หน้าที่ออกจากทุกข์ได้โดยแน่นอน; เช่น พระโสดาบัน เป็นอันดับแรกของ อริยชน ก็รู้ทางมาทางไป ไม่หลงทางอีกต่อไป เป็นผู้เที่ยงแท้ต่อพระนิพพานเป็นแน่นอน. นี่ก็เรียกว่า พระโสดาบัน เป็นอริยชนอันดับแรกในพระพุทธศาสนา.

ถ้าเป็น ปุถุชน ก็ยังดิ้นยังหนา ไม่รู้ทิศทางที่จะต้องไป, ไม่รู้ว่าตัวเองกำลังจมอยู่ในอะไรด้วยซ้ำ คือไม่รู้ว่าจะต้องไป; ถ้าไม่ต้องการความเจริญ ต้องการจะจมอยู่ที่นั่น อย่างปุถุชนคนธรรมดาสามัญ มันก็ไม่มีปัญหาอะไรเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นปัญหาของ “คน” จึงตั้งต้นลง ที่อยากจะให้ดีกว่าธรรมดา; จะวางระดับธรรมดากันอย่างไรก็สุดแท้ แต่ถึงอย่างไร ก็ไม่พ้นระดับของปุถุชน คือ คนที่ไม่รู้ว่า “คน” คืออะไรโดยแท้จริง ไม่รู้ว่าจะต้องทำอะไร ให้ดียิ่งขึ้นไป.

พอเกิดความคิดขึ้นว่า จะต้องทำอะไรให้ดีกว่าที่เป็นอยู่นี้ ให้เป็นผลดีกว่านี้ ให้ประเสริฐกว่านี้ มันก็มีปัญหาขึ้นมาทันที, คือพบปัญหานั้นแหละมากกว่า ว่า การเป็นคน จะเป็นกันอย่างไรจึงจะดีที่สุด. แต่ที่จริงก็ยังไม่รู้ว่า จะดีไปทางไหน, ดีเท่าไรก็ยังไม่รู้; หากแต่เริ่มมีปัญหามาแล้วว่า มันมีส่วนหรือมีทางที่ว่า เราจะดีกว่าที่กำลังเป็นอยู่ ตามความหมายของคำว่า ดี - ดี หรือ ประเสริฐที่สุดแท้; เพราะฉะนั้น เราต้องรู้จักคำว่า “คน” ให้ถูกต้อง ว่า คนนั้นคืออะไร แล้วเราจะรู้จักปัญหาของคน.

ปัญหาที่ ๑. ปัญหาของคน คือความทุกข์

เมื่อตั้งเป็นปัญหาที่ ๑. ขึ้นมาว่า คน คืออะไร? ก็ตอบว่า คนคือสัตว์ที่ยังจมอยู่ในกองทุกข์ ตามธรรมคาสามัญ แล้วปัญหาของเขาโดยตรงก็คือความทุกข์นั่นเอง.

อย่ามองไปในทางทฤษฎี หรือทางอะไร ให้มันยุ่งยากลำบากเกินจำเป็น; ปัญหาของคน ก็คือ ความทุกข์ที่เขากำลังได้รับอยู่. ลองไปศึกษาเอาเองว่า มีอะไรอีกที่จะเป็นปัญหาอีกไปกว่านี้. ปัญหาเฉพาะหน้าก็คือ ความทุกข์ในหลายๆ ความหมายที่เขา กำลังได้รับอยู่ นี้เรียกว่าปัญหาของคน; แต่เขาจะรู้จักมัน หรือไม่รู้จัก ก็ไม่เป็นประมาณ.

เมื่อคน จมอยู่ในกองทุกข์ ก็ไม่รู้จักความทุกข์ นี่ก็เป็นของธรรมดาอย่างยิ่ง; คนที่ฉลาด เขาจึงเปรียบเทียบกับภาพพจน์อื่นอื่น ให้เข้าใจง่ายขึ้นมากขึ้นว่า “นกไม่เห็นฟ้า ปลาไม่เห็นน้ำ ไส้เดือนไม่เห็นดิน หนอนไม่เห็นคอ, หรือ คนก็ไม่เห็นตัวเอง หรือไม่เห็นโลก”. ฉะนั้น การจมอยู่ในกองทุกข์ ซึ่งตัวเองก็ไม่เห็น จึงเป็นปกติภาวะของคนธรรมดาสามัญ ที่เรียกว่า ปุถุชน.

สรุปกันให้สั้นก็ว่า ปัญหาก็คือ ความทุกข์เฉพาะหน้า ทุกข์เท่าไรก็เป็นปัญหา มากขึ้นเท่านั้นตามลำดับๆ จนกว่าจะทำลายความทุกข์ให้หมดสิ้นไป ไม่มีอะไรเหลือ

จึงจะหมดปัญหา; ละให้ ถ้าหมดปัญหาก็คือถึงนิพพาน เป็นอริยชนกันไปตามลำดับ ๆ จนเป็นอริยชนชั้นสูงสุด คือผู้บรรลุนิพพาน.

ในเรื่องแรก ที่ว่า ปัญหาของคน คืออะไร; นั่นก็คือความทุกข์ ที่เขาเผชิญอยู่โดยไม่รู้จัก; ถ้ามากไปกว่านั้น ก็เห็นเป็นความสุขไปเสีย ที่เขาเรียกว่า เห็นกงจักรเป็นดอกบัว. ฉะนั้น ปุถุชนคนธรรมดา จึงเห็นการมรณเป็นสภาวะ เป็นที่พึง เป็นขงคี เป็นของวิเศษประเสริฐ หรือเห็นความร่ำรวย เห็นอำนาจวาสนาเป็นต้น ไม่ได้เห็นว่า เป็นสิ่งที่ทำความยุ่งยาก ก็ยังพอใจในความทุกข์ นี่เรียกว่าไม่เห็นทุกข์ อย่างยิ่ง.

เมื่อพูดถึงความทุกข์ มันยังแบ่งออกเป็น ความทุกข์ทางกาย ล้วน ๆ, เป็น ความทุกข์ทางจิต ล้วน ๆ, แล้วก็เป็น ความทุกข์ ที่ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร ผมก็เลยเรียกว่า ทางวิญญาน คือทางสติปัญญา : ไม่ใช่เป็นเรื่องของกายล้วน ๆ ไม่ใช่เป็นเรื่องของจิตล้วน ๆ แต่เป็นเรื่องของสติปัญญาความคิดความเห็น. นี่มีความทุกข์ซับซ้อนกันอยู่หลายชั้น เราค่อยพูดกันวันอื่น.

ปัญหาที่ ๒. ต้นเหตุของความทุกข์ ซึ่งเป็นปัญหาของคน

ทีนี้ เมื่อพบว่า ปัญหาของคน คือ ความทุกข์ที่เผชิญกันอยู่ ก็จะมองดูต่อไป ถึงเรื่องที่ ๒. ว่าอะไรเป็น ต้นเหตุ หรือเป็น ที่มาของปัญหานี้ ?

ถ้าทุกคนจะสังเกตดูสักหน่อย ก็คงจะตอบได้เองว่า อะไรเป็น ต้นเหตุ ของปัญหานี้; เพราะมันติดอยู่ที่นั่น และอยู่ที่ตรงนั้น คือ ความที่เขาไม่รู้จักว่าอะไรเป็นอะไร. ไม่รู้จักว่าอะไรเป็นอะไรไปทุกสิ่งทุกอย่าง : ที่เขาควรจะมีเท่าที่ควรจะมี หรือที่จำเป็นจะต้องรู้ เขาก็ไม่รู้จัก; อย่างนี้ก็เรียกว่า ไม่รู้, เป็นอวิชชา คือ ปราศจากความรู้.

ที่นี้ จิต นั้นอยู่นิ่งไม่ได้ เช่นว่ามันจะต้องอยาก หรือปวณาดันรน ต่างๆ มันก็ดันรนไปตามอวิชา ตามความไม่รู้; นี่เรียกว่าปัญหาได้ตั้งต้นขึ้น แล้วก็เดินไป ไม่รู้จักจบจักสิ้น เพราะมีอวิชาคือ ความไม่รู้ เป็นเหตุให้เกิด ความรู้สึกอื่นๆ อีก มากมาย เช่น *ตัณหา* – ความอยาก, *อุปาทาน* – ความยึดมั่นถือมั่น; ล้วน แต่เป็นความทุกข์.

เมื่อเรามองดูที่ต้นเหตุของปัญหา ก็จะพบว่า *อวิชา* คือ *สภาพที่จิตปราศจาก ความรู้ที่ถูกต้อง*; รู้ผิดนั้นมันค่าเท่ากับไม่รู้. ฉะนั้น อย่าพูดถึงดีกว่า ถ้ารู้ผิดแล้ว ไม่เรียกว่าความรู้, ถ้าปราศจากความรู้ที่ถูกต้อง ก็เรียกว่าอวิชา. หรือถ้าถามให้ไกล กว่านั้นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมันตั้งต้นมาจากอะไร เราก็ตอบด้วยคำว่า อวิชา อีกเหมือนกัน แต่มันเป็นอีกความหมายหนึ่ง.

อวิชา ในที่นี้ก็คือ **สิ่งที่เรายังไม่รู้** หรือไม่อาจจะรู้ แต่บางคนเขาเรียก สิ่งนั้นว่า พระเป็นเจ้า หรืออะไรก็มี. ถ้าหวั่นไหวแล้วจะสสารภาพเสียเลยดีกว่า ว่า ไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไร แล้วไม่จำเป็นจะต้องรู้ถึงขนาดนั้น, จะให้ยอมเชื่อว่าเป็นพระเป็นเจ้า ก็ได้ ซึ่งเป็นเรื่องต้องเชื่อ ไม่ใช่เรื่องรู้.

เมื่อถามว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง **ตั้งต้นมาจากอะไร**? ก็ตอบว่า มาจาก **อวิชา** ในความหมายที่ว่า ยังไม่รู้ว่สิ่งนั้นคืออะไร; แล้วก็สำคัญที่จะหยิบมาเป็นปัญหา ก็มา หยิบเอาตรงที่ว่า เตี่ยฉันเรามีความทุกข์ มีปัญหาเฉพาะหน้า ก็พยายามที่จะรู้ว่า ปัญหา หรือความทุกข์เฉพาะหน้านี้ มันมาจากอะไร; แล้วก็จะพบว่า อ้าว, มันมาจากอวิชา คือความไม่รู้ หรือความโง่เขลาของเราเอง ที่นี้และเตี่ยฉัน และทุกครั้งที่มีมันทำหน้าที่ ของมัน แล้วต้องไม่ถือว่า อวิชานี้มีอยู่ตลอดเวลา.

เราถือว่า อวิชา นี้ **ปรากฏขึ้นทุกๆ ครั้ง ที่เราไม่รู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง** ซึ่งมาถึงเข้า เป็นเรื่องๆ ไป วันหนึ่งก็เรื่องก็ได้; เราอาจจะไม่รู้โดยไม่รู้ตัวก็ได้

ว่าเราไม่รู้, หรือเราอาจจะรู้ว่าเราไม่รู้ โดยที่เราไม่รู้สักตัวอยู่ คือเราคิดเท่าไร มันก็คิดไม่ออก อย่างนั้นก็ได้อีก

ตัวอ้วน เช่น ถ้าของเราเห็นรูปสรวงงามของเพศตรงกันข้าม, หรืออะไรอันหนึ่งผ่านมา; ในขณะนั้นอาจจะเกิดอวิชชาขึ้นมา คือความไม่รู้ว่าจะทำอะไร ก็ปล่อยให้ความคิดไหลไปตามอวิชชา ซึ่งส่วนมากมักเกิดเป็นไปในทางให้เกิดกิเลส เกิดความรัก ความพอใจ หรือความไม่รัก ความไม่พอใจ ตามอำนาจของอวิชชา นี้โดยไม่รู้ตัว, หรือในบางกรณี เราพยายามจะเข้าใจ ก็เข้าใจไม่ได้ เรียกว่าอวิชชาเหมือนกัน

อวิชชา นี้ ทำให้เกิดความอยาก ไปตามอวิชชา; ครอบงำแล้วก็มีความรู้สึก เป็นตัวผู้อยาก เป็นอุปาทาน เป็นความยึดมั่นถือมั่น, แล้วก็มีตัวฉันขึ้นมาหนักยิ่งกว่าภาวะ. ความรู้สึกก็เป็นของหนัก ชีวิตก็เป็นของหนัก เป็นปัญหาขึ้นมาอย่างนี้. เราต้องถือว่าอวิชชา มันก็เป็นเรื่อง ๆ ราชๆ ไปตามกรรม ในวันหนึ่ง ๆ ที่มันจะมีอะไรเข้ามาเกี่ยวข้องกับตัวเรา.

นี่คือเรื่องที่ ๒. หัว **ต้นเหตุของปัญหาคือ อวิชชา** มันก็ไม่ใช่เป็นต้นเหตุให้เกิดปัญหา, หรือว่า เพราะอยากจะรู้ มันก็เป็นต้นเหตุให้เกิดปัญหา การชวนชวยที่จะรู้.

ปัญหาที่ ๓. ความปราศจากทุกข์ คือไม่มีกิเลส

เรื่องที่ ๓. ความปราศจากปัญหา คือความไม่มีทุกข์ ไม่มีปัญหา นั่นคืออะไร? เมื่อถามขึ้นมาอย่างนี้ แม้ในพระกัมภีร์ ในพระพุทธทวงนะ ก็ตอบคล้าย ๆ กันว่า ไม่มีทางผิด เหมือนกำปั้นทุบดิน ก็มีหลักว่า; เมื่อความทุกข์ หรือปัญหา มาจากอวิชชา หรือกิเลสแล้ว **ความไม่มีทุกข์** ไม่มีปัญหา ก็คือ **ความไม่มีอวิชชา** หรือ **ไม่มีกิเลส** นั่นเอง. อย่างนี้ไม่มีใครค้านได้ อาจจะยอมรับเพราะเข้าใจ; แต่ก็ยังมองไม่เห็น ยังมีที่ถือว่า ทำอย่างไรมันจึงจะสิ้นปัญหาได้ หมดปัญหาได้ คือหมดอวิชชา หรือหมดกิเลสได้ ยังมีที่คืออยู่.

เอาละ เป็นที่ยอมรับเสียทีก่อนว่า ต้องเพราะไม่มีวิชา ไม่มีกิเลส ไม่มี
 ตัณหาจึงจะดับทุกข์ หรือดับปัญหาได้; ฉะนั้นจึงมองเห็นชัดแจ่มอยู่เพียงครั้งเดียว
 ว่าความไม่มีทุกข์ **ไม่มีปัญหา**นี้ ต้องมาจากความหมดคันเหตุนั้น คือ อวิชา
 หรือ ตัณหา ตอนนั้นเห็นชัดใสแจ่ม แม้แต่โดย *logic* ก็ไม่มีใครจะค้านได้. แต่ว่าไป
 คิดอยู่ที่ว่า ทำไมเล่าจึงจะหมดปัญหานั้นได้? นี่จึงกลายเป็นเรื่องที่ ๔ ซึ่งมีหัว
 ข้อว่า วิธีปฏิบัติเพื่อให้หมดปัญหานั่นเอง.

ปัญหาที่ ๔. วิธีปฏิบัติ เพื่อให้หมดปัญหา

ทบทวนดูให้เห็นชัดเหมือนกัน ก็คือว่า ปัญหาของคนเป็นเรื่องแรก, และ
 มุลเหตุให้เกิดปัญหาเรื่องที่ ๒, ความไม่มีปัญหา เป็นเรื่องที่ ๓. เรื่องที่ ๔ คือ **วิธีที่**
จะให้ถึงความไม่มีปัญหา หรือความหมดปัญหา คืออะไรต่อไป ก็คือ การประพฤติ
 ปฏิบัติ หรือที่เรียกว่า เป็นอยู่ หรือมีชีวิตอยู่, หรือเขาจะใช้คำพูดให้ไพเราะแบบนัก
 ประพันธ์ก็ได้เหมือนกัน; แต่รวมความแล้วก็คือ **การเป็นอยู่ที่ไม่อาจจะเกิดปัญหา**.

การเป็นอยู่ ที่ไม่อาจจะเกิดปัญหาเป็นอย่างไร? ตอบอย่างกำปั้นทุบดิน
 ก็ตอบอย่างนี้ว่า : **เรามีชีวิตอยู่ให้ถูกต้อง ชนิตที่ไม่อาจจะเกิดปัญหา.** พูดอย่างนี้
 มันก็ทิ้งไว้ให้ถามต่อไปว่า เป็นอย่างไร? นี่ก็ต้องอาศัยหลักในพระพุทธวจนะ ก็ว่าต้องมี
 ความถูกต้อง ที่เราเจริญพอกพูนให้ออกงามขึ้นมาเรื่อยๆ ไปไม่มีที่สิ้นสุด กล่าวคือเรา
 เพิ่มความถูกต้องขึ้นในสิ่งต่างๆ : ในการศึกษา ในการเข้าใจสิ่งต่างๆ นี้ให้มากขึ้นๆ.

ถ้าถือตามอริยมรรคมีองค์ ๘ คือหนทางอันประเสริฐมีองค์ ๘ ก็ได้แก่ :
 ถูกต้องในความคิดเห็น, ถูกต้องในความปรารถนา, ถูกต้องในการพูดจา, ถูกต้องใน
 การกระทำทางกาย, ถูกต้องในการเลี้ยงชีวิตเป็นอยู่, ถูกต้องในความพยายาม, ถูก
 ต้องในความมีสติ เครื่องกำหนด, ถูกต้องในความมีจิตมั่นแน่วแน่เป็นสมาธิ, ก็เรียก
 ว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ.

ไปหาหนังสือศึกษาจากเรื่องเหล่านั้น ซึ่งมีรายละเอียดอยู่ในหนังสือต่างๆ มากอยู่แล้ว. เคียงนี้เราจะระบุถึงในฐานะเป็นวิธีที่จะดับปัญหา จะกำหนดทางแห่งปัญหา จะไม่ให้ปัญหาเกิดขึ้นมา.

ถ้าพูดให้แคบเข้ามา ก็คือ **การศึกษาที่ถูกต้อง**; ในทางภาษาบาลี การศึกษาเขาหมายถึง **รู้ และประพฤติ** กระทำอยู่ ไม่ใช่เรียนแต่หนังสือ ไม่ใช่เรียนแต่ทฤษฎี. **การศึกษาในพระพุทธศาสนา** เรียกว่า **ศีลสิกขา – รู้และประพฤติ และกระทำ** อยู่อย่างถูกต้อง ในส่วนที่เกี่ยวกับ กาย วาจา, **จิตตสิกขา – รู้** อย่างถูกต้อง กระทำอยู่อย่างถูกต้อง **เกี่ยวกับจิต, ปัญญาสิกขา – รู้** อย่างถูกต้อง กระทำอยู่อย่างถูกต้อง **ในทางปัญญา**; เมื่อขยายออก ก็เป็นอริยมรรคมีองค์ ๘.

สิ่งที่เราจะสรุปเรียกสั้นๆ ว่า **ความถูกต้องของการมีชีวิตอยู่** ก็คือหาใจอยู่ในโลกนี้ อย่างที่ประกอบด้วยความถูกต้องทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทางสติปัญญา; เมื่อเรียกสั้นๆ ก็จะต้องเรียกว่า **มีชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง** แล้วก็ไม่มีทางที่จะเกิดปัญหา.

ธรรมประยุกต์คือใช้ข้อธรรมะเกี่ยวกับชีวิต ของคนปฏิบัติให้มีผล

ที่นี่ ที่จะเรียกว่าประยุกต์นี้ ประยุกต์สักก็มาน้อยๆ พวกคุณก็เคยเรียนเรื่องอริยสัจ ๔ แต่ไม่เคยมองเห็นในลักษณะที่เป็นปัญหาของคน เพราะฉะนั้นจึงไม่ประยุกต์. เราจะเรียนเรื่องอริยสัจ ๔ โดยรายละเอียดปลีกย่อยให้หมดทั้งพระไตรปิฎก มันก็ยังไม่ประยุกต์ นอกจากประยุกต์ให้เวียนหัว.

ถ้าเรามาคุริยสัจ ๔ ในแง่ที่เป็นเรื่องของคนโดยตรง อย่างที่ผมพูดไปแล้วว่า ปัญหาของคนในชีวิตประจำวัน มีอยู่อย่างไร, แล้วมันเกิดมาจากอะไร, ถ้าหมดปัญหาก็เป็นอย่างไร, ทำอย่างไรจึงจะหมดปัญหา, อย่างนี้จึงจะประยุกต์ คือว่า **เอา**

ธรรมะเข้ามาเกี่ยวกับเนกขัมภ์ กับชีวิตของคนโดยตรงทันที และชนิดที่ขาดเสียไม่ได้. ถ้าขาดก็จะเป็นบุรุษ คนหนา คนดิบ เป็นคนอย่างที่ไม่น่าดู; ถ้าเอามาใส่เข้า ก็จะเป็นคนที่เจริญขึ้น ๆ จนเป็นอริยชน.

เรื่อง **ธรรมะ** นั้น ใครชอบบอกเสียเลยว่า **ประสัคค์ได้** ทั้งนั้น คือเอามาเท่าที่จำเป็น ที่มนุษย์จะต้องมี จะต้องรู้ จะต้องเรียน จะต้องปฏิบัติทุกเรื่องไป. แต่เรามักไม่ได้จับฉวยมาในลักษณะอย่างนั้น; เราจับฉวยธรรมในลักษณะวิชา ความรู้ที่ไม่ค่อยรู้จักจับจุกสัน, แล้วไม่ค่อยรู้ว่าจะไปในทิศไหนทางไหน กระทั่งเป็นนักปราชญ์แตกฉานในเรื่องนั้น ๆ ในทฤษฎีนั้น ๆ; อย่างนี้ก็ทับทุกข์ไม่ได้ ซึ่งก็มีอยู่มาก ก็เรียกว่าทรงพระไตรปิฎก แล้วก็เป็นบุรุษ ทับทุกข์ไม่ได้ อย่างนี้ก็มิ.

ที่นี้ ถ้าว่า **ไม่ต้องเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก** แต่แค่เรีงเล่านำมาใช้ได้ แล้วทับทุกข์ได้; อย่างนี้ก็กลับเป็นผู้ที่ถึงพระพุทธรเจ้า มากไปเสียกว่าคนที่ทรงพระไตรปิฎก. นี่เป็นโอกาสที่ว่าคุณจะต้องฉวยเอา โดยทำให้เกิดความเข้าใจถูกต้อง คือประพฤติปฏิบัติได้ ในลักษณะที่แก้ปัญหาในเนื้ในตัวของเรานี้ได้จริง.

ในขั้นนี้ คือในขั้นแรกหรืออันดับแรกนี้ **เราพูดกันถึงปัญหาของคน** : ปัญหาของคนคืออะไร, ปัญหาของคนมาจากอะไร, ปัญหาของคนหมดแล้วจะเป็นอย่างไร, แล้วทำอย่างไรจึงจะหมดได้, เมื่อหมดได้ก็เรียกว่า โมกขะ; เรื่องปฏิบัติเพื่อโมกขะนี้ ก็เรียกว่า โมกขธรรม. สถานที่นี้ เราเรียกชื่อว่าสวนโมกข์ ซึ่งผมก็ได้อธิบายให้เป็นที่เข้าใจกันแล้วในวันแรกที่คุณมาถึง เมื่อพูดจาในฐานะเป็นการต้อนรับแสดงความยินดีว่า เมื่อคุณมาที่สวนโมกข์นี้ คุณจะทำอย่างไรจึงจะถึงสวนโมกข์ หรือได้รับประโยชน์จากสวนโมกข์.

ถ้าสรุปความที่พูดวันนี้ ก็ต้องตอบคำถามข้างต้นว่า **ต้องมีความสนใจในโมกขธรรม** คือธรรมะที่จะทำให้เกิดโมกขะ เป็นความหลุดพ้นรอดเกลี้ยงออกไปจาก

ปัญหาต่างๆ, เป็นผู้หมกปัญหา. ชั่วบวชระยะหนึ่งนี้ จะแสวงหาโมกขธรรมได้สักเท่าไร? มันก็อยู่ที่ว่า เราจะเข้าใจ แล้วก็ปฏิบัติให้สุดความสามารถ ในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโมกษะ หรือโมกษะ แล้วแต่เราจะชอบใช้คำไหน คำบาลี หรือคำไทยที่มาจากคำสันสกฤต.

เมื่อจะเอาโมกขธรรมมาทำให้ประยุกต์กันได้ในช่วงเวลาอันเล็กน้อย ก็ต้องทิ้งต้นปัญหาย่างนี้เป็นธรรมดา แล้วก็อย่าอมให้เป็นเรื่องหนังสือ หรือตำรา; แต่เอามาทำให้เป็นเรื่องของคนจริงๆ ซึ่งรวมถึงเราด้วยคนหนึ่ง. เราจะไม่ทำกับสิ่งนี้ในฐานะเป็นตำรา หรือเป็นทฤษฎี อันไม่รู้จักจบจักสิ้น แต่จะเอามาเป็นเรื่องปฏิบัติ ในชีวิตประจำวันทุก ๆ วันไปทีเดียว.

สำหรับในวันนี้ ผมก็จะพูดแต่หัวข้อเดียว คือ หัวข้อว่า “ปัญหาของคน”; แล้วก็ขอถือเอาว่า พวกคุณทุกคนเป็นทวิปัญหา หรือเป็นเจ้าของปัญหา ฉะนั้น ใครมีความสงสัยอย่างไร ก็ขอให้มาพูดคุยกันในเรื่องนี้ ให้ถ้ามอยู่ในขอบเขตของหัวข้อนี้ แล้วผมก็จะตอบอยู่แต่เพียงในขอบเขตของหัวข้อนี้ เพื่อทำความแจ่มแจ้งในหัวข้อนี้อย่างเดียว คำว่า “ปัญหาของคน”.

คำอธิบาย ตอบ “ปัญหา”

ต่อไปนี่ก็เป็นเวลาสำหรับถามแล้วตอบ ใครมีปัญหาก็นิมนต์ ไม่ต้องเกรงกลัวหรือเกรงใจอะไร มีข้อสงสัยก็ถามได้ตามความรู้สึก.

(ถาม) ผมอยากจะย้อนกลับไปยังวันแรกที่มาถึงที่นี่ ท่านอาจารย์บอกว่าเมื่อได้มาถึงสวนโมกข์ก็ให้มาปฏิบัติธรรม โดยจะต้องทำความรู้จักกับธรรมชาติให้มากที่สุด แล้วก็อยู่กับธรรมชาติ เป็นอยู่กับธรรมชาติ ผมอยากจะทราบว่า ประโยชน์กันความหมายอย่างไรครับ?

(ตอบ) นี่เป็นปัญหาย้อนไปหาข้อความในวันแรก เป็นอยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ ธรรมชาติที่เป็นเกลือกกันกับธรรมชาติ นี่ก็มุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือให้กันเรารู้จักธรรมชาติ

ซึ่งเป็นที่ตั้งของกฎเกณฑ์ หรือความจริง หรือความรู้ หรืออะไรต่างๆ. ถ้ามีปัญหาก็เกี่ยวกับข้อนี้ ก็ต้องเรียกว่า ทำผิดธรรมชาติ ฉะนั้น จึงได้เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา. ถ้าเรารู้และกระทำการอย่างคล้อยตามธรรมชาติ มันก็ไม่เกิดปัญหามาขึ้น.

ธรรมชาติแท้จริงก็เป็นเรื่องของความสงบ หรือ ปราศจากกิเลสตัณหา. ที่นี้การที่คนเรามีกิเลสตัณหาเกิดขึ้นนี้เป็นของใหม่ หรือก็ว่ามันผิดจากธรรมชาติเดิมๆ อันเป็นธรรมชาติแท้. ที่ว่ามาถึงสวนโมกข์ให้ถือโอกาสเป็นเกลอกับธรรมชาติ คือใกล้ชิดธรรมชาติ แล้วธรรมชาติที่เราใกล้ชิดกับมันนั้น มันมีอิทธิพลที่จะแวดล้อมเรา หรือความคิดนึกของเรา ไม่ให้เกิดกิเลส; นี่พูดง่ายๆ ก็ว่า มานั่งอยู่ที่โคนไม้แถวนี้ จะเกิดกิเลสยากกว่าไปอยู่ที่ย่านตลาด หรือที่ที่มีอารมณ์ยั่ววน, และยิ่งกว่านั้นก็ทุกอย่างดูเอาเถิด! มันไม่ก่อกวนหิวนะไรก็ตาม โดยรอบ ล้วนแสดงนิมิตแห่งความทุกข์หนึ่ง.

คุณลองเหลียวไปทางไหน ก็เห็นแต่เครื่องหมาย หรือนิมิตแห่งความทุกข์หนึ่ง แม้ที่สุดคำว่า ใบไม้ไหวเพราะลมพัด มันก็มีความหมายแห่งความทุกข์หนึ่ง คือไม่มีกิเลส ไม่มีตัณหา ในใบไม้ที่มันแกว่งไกวอยู่; ฉะนั้น **อิทธิพล** ทุกกระเบียดนิ้วที่ออกมาจากธรรมชาติ มันบีบบังคับจิตใจของมนุษย์นี้ **ให้ทุกข์ ให้เฝ้า ให้นิ่ง** เราก็เลยได้ชิมรสอันใหม่ คือ รสของความนิ่ง หรือความหยุด หรือความเย็น.

เราได้รู้จักรสชาติของภาวะที่ปราศจากปัญหา คือปราศจากความทุกข์นั้นได้ เหมือนกับเราเข้าถึงอริยสัจที่ ๓. คือ **ทุกขนิโรธ - ความดับแห่งทุกข์** โดยบังเอิญ หรือโดยฉับพลันแล้วจริงๆ. จริงอย่างที่เรียกว่า มันประจักษ์แก่ใจ ในลักษณะรู้เป็น *realize* ในลักษณะรู้สึกเป็น *experience* เลย ทุกอย่างเลย เป็นความจริง ทั้งที่เราไม่รู้ว่ามันเรียกว่าอะไร.

ความสงบอันนี้ เรียกว่าอะไร เราก็ไม่รู้ แต่มันรู้สึกอยู่ในใจเป็นอย่างนี้เลยได้แสงสว่างอันใหม่ตื่นโผล่ขึ้นมาว่า อ้าว, อย่างนั้นมันมีอยู่นี่, ภาวะอย่างนี้ หรือ

สภาพอย่างนั้นมันมีอยู่ แล้วก็แปลกเหลือเกิน ที่ทำไมหยุด ทำไมเย็น ทำไมนิ่ง ทำไมไม่มีความทุกข์เลย.

นี่เราเข้ามาให้ธรรมชาติสอนเราอย่างแท้จริง คือ ไม่ใช่สอนอย่างสอนหนังสือ แต่สอนให้เราซึมซาบกับตัวจริงนั่นแหละ; เหมือนกับเอาน้ำมารดเข้า มันก็เย็น. ประโยชน์ของการที่จะมาพักอยู่ในสถานนีอย่างนี้ หรือสวนโมกข์นี้ ก็ให้ **โกลัณจิตธรรมชาติ** เดิมแท้ เดิม ๆ นั้น ซึ่งมันไม่มีอะไรปรุงแต่งมากมาย ก็จะไปพบสภาพที่ว่า จิตไม่มีปัญหา คือ **ไม่มีความทุกข์ได้ง่ายขึ้น**, แล้วก็ถือเอาเป็นเงื่อนไข สำหรับศึกษาต่อไปอีก ก็จะ เป็นไปได้ง่ายขึ้นอีก.

แต่ยังมีผลพิเศษบางอย่างมากกว่านั้นอีก คือ ถ้าคน **มีจิตใจสงบ** เพราะ ธรรมชาติอย่างนั้นแล้ว เป็นสมาธิใหม่ขึ้นมา **จะเกิดปัญญาชนิดที่ทำให้รู้แจ้งแทงตลอด หรือ บรรลุมรรค ผล ได้ง่าย** กว่าที่เรากำลังนั่งนอนอยู่ในสภาพอย่างอื่น; ก็คือ อย่าง ที่บอกแล้วในวันนั้นว่า พระศาสดาของทุกศาสนา ล้วนแต่ตรัสรู้ในป่า ไม่เคยพบว่าเป็น ศาสดาของศาสนาไหน ตรัสรู้บนตึก บนวิมาน บนอะไรทำนองนั้นมันไม่มี อย่างน้อยก็ ในสถานที่อันสงบ ไม่มีใครรบกวนนั้นแหละ. ฉะนั้น ขอให้เราถือโอกาสที่จะใกล้ชิด ธรรมชาติชนิดนี้นั้น คือชนิดที่ไม่มีอะไรรบกวน ในระหว่างที่อยู่ในสวนโมกข์.

ผมไม่ใคร่อยากแนะนำเรื่องการอ่านหนังสือ เพราะจะอ่านที่ไหน เมื่อไรก็ได้; แต่ขอแนะนำว่า ให้พยายามใกล้ชิดธรรมชาติ ถึงขนาดที่เรียกว่า เป็นเกลือกกัน ปัญหา ต่าง ๆ จึงจะไม่เกิด. เราก็จะได้สัมผัสของความไม่มีปัญหา เป็นจุดตั้งต้น เพื่อเข้าใจ พระพุทธศาสนาทั้งหมดทั้งสิ้น ซึ่งมีอยู่เพียง ๔ เรื่องคือ เรื่องความทุกข์, เรื่องเหตุให้เกิดความทุกข์, เรื่องภาวะที่ไม่มีความทุกข์เลย, เรื่องวิธีปฏิบัติให้ถึงภาวะนั้น.

ทั้งหมดในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๔ เรื่องเท่านั้น แล้วศึกษาได้จากธรรมชาติ โดยตรงอย่างเดียวกันกับที่บุคคลในสมัยโบราณ ในสมัยพุทธกาล เมื่อยังไม่มีการประดิษฐ์คำหนึ่งสำหรับเล่าเรียนหรือสอนกัน เขาก็เป็นพระอรหันต์กันได้.

เขาเป็นพระอรหันต์กันไ้มากมาย ก่อนแต่มีสิ่งที่เรียกว่าพระไตรปิฎก; เที่ยวนี ยังมีพระไตรปิฎก ยิ่งพาให้เวียนหัว ก็เลยต้องหาทางออก หนีไปหาวิธีเดิมๆ ครั้งโบราณ ครั้งพุทธกาล : เข้าถึงตัวธรรมชาติ นี่เป็นขั้นแรก, แล้วพระสงฆ์ก็เป็น ตัวเดียวกันเสียเลยกับธรรมชาติ ซึ่งมีความว่าง มีความหยุด ความเย็น ความไม่เปลี่ยนแปลงอะไร มันง่ายกว่า.

ที่กล่าวมาแล้วนี้ ก็อธิบายถึงเรื่อง อยู่อย่าง เป็นเกลอกับธรรมชาติ และเนื่องกับคำพูดในวันนี้ ว่า เป็นการง่ายที่จะรู้จักปัญหา หรือความไม่มีปัญหาโดย ธรรมชาติช่วย ซึ่งไม่มีใครจะช่วยให้มากเท่าธรรมชาติ นี่มันเป็นอย่างนี้.

ต่อไปนี้มีปัญหาอะไรอีก หรือจะชักชวนอีกก็ได้ จะพูดกันในส่วนไหน ก็ว่าไป.

(ถาม) ผมอยากจะเรียนถามต่อว่า ในเวลากลางวัน สมมุติว่า เราอยู่ในสถานที่นั้น แล้วเกิดความสุขสงบจริง แต่พอเรามานั่งอยู่กับใคร โดดเดี่ยว ในตอนกลางคืนมันจะไม่เป็น อย่างนั้น จะมีความหวาดระแวง แล้วมีความกลัวต่างๆเกิดขึ้น ทั้งๆ ที่อยู่ในสถานที่เดิม ทำไม จึงเป็นอย่างนั้น ?

(ตอบ) เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องธรรมดาที่สุด ถ้าสังเกตดูสักหน่อยก็จะเข้าใจ ใต้เอง : เราเคยอยู่ในที่ที่เขาเรียกว่าอบอุ่น คือเต็มไปด้วยการคุ้มครอง ซึ่งเรียกว่า อบอุ่นอยู่ที่บ้าน โดยเฉพาะ เป็นเด็ก ๆ แล้วก็รับการคุ้มครองอย่างอบอุ่น มันก็เสียนิสัย คือต้องการความคุ้มครอง. พอรู้สึกว่าการคุ้มครองมันก็กลัว กลัวผี กลัวอะไร ก็ไม่รู้ กระทั่งกลัวความมืด กระทั่งกลัวความเจ็บ นี่ก็เพราะเสียนิสัยเพราะเคยอยู่ในความ คุ้มครองอย่างอบอุ่น. แต่ถ้าเราถูกรบกวนมาอย่างตรงกันข้าม เราก็จะไม่มีนิสัยอย่างนี้ ก็จะสะทกสั่น.

เที่ยวนี เป็นอันว่าเราหลีกไม่พ้นแล้ว เราเติบโตขึ้นมาท่ามกลางการคุ้มครอง พอรู้สึกว่าการคุ้มครอง จึงกลัวและกลัวมากด้วย. แต่เรื่องนี้มันเปลี่ยนได้ ไม่ต้อง

วิตก; เราตั้งใจไว้ให้แน่แน่ว่า เราจะต่อสู้ เกิดความกลัวขึ้นมา ก็อยู่กับความกลัวนั้น แล้วคุณันท์ ว่าจะกลัวไปถึงไหนกัน เที่ยวนั้นก็จะหายไปไหนไม่ก็วัน ไม่เกิน ๑๕ วัน คนเราก็จะชินกับความเจ็บ ความมืด หรือชินกับป่า นั่งอยู่คนเดียวก็ไม่กลัว.

ตอนแรก ๆ นี่ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องกลัว แม้ว่าเราจะได้เตรียมจิตใจมาเป็น อย่างดี เราจะมานั่งอยู่ในป่าเป็นครั้งแรก คนเดียว ในที่สงบสงัด กระทั่งกลางคืนด้วย นี่มันก็ต้องกลัว เพราะว่า เคยชินแต่ในความอบอุ่นมากเกินไป.

ทุกคนก็เคยผ่านมาโดยรูปนี้ แม้พระพุทธเจ้าเอง เราอ่านเรื่องของพระพุทธเจ้า แล้ว เราจะรู้ว่า อ้าว, เรื่องของเราก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน : ในการที่เราจะปลีกออกไปอยู่คนเดียวเป็นครั้งแรก มันก็กลัว แล้วก็เป็นอย่างนี้ไม่กี่วัน.

พระพุทธเจ้าท่านก็สอนไว้ ในเรื่องที่ท่านเคยประสบมาแล้ว จะเล่าเรื่อง ให้ฟัง : เมื่อความกลัวเกิดขึ้นในขณะที่ยืน ก็ยืนอยู่ที่ตรงนั้น ไม่ไปไหน, เมื่อ ความกลัวเกิดขึ้นในขณะที่นั่ง ก็นั่งอยู่ตรงนั้นแหละ ไม่ลุกไปไหน, หรือว่านอนอยู่ หรือเดินอยู่ ก็เดินอยู่อย่างนั้นแหละ ไม่หนีไปไหน. เที่ยวความกลัวก็หายไป เพราะ มันเป็นเรื่องของหลอกหลอนชนิดหนึ่ง.

ที่กล่าวมานี้ หมายถึง ความกลัวที่เกิดขึ้นด้วยความรู้สึก เช่นกลัวผี กลัวอะไรก็ไม่รู้ โดยเฉพาะ ก็กลัวความมืดในเวลากลางคืน หรือเสียงกระโตกกระตากอะไร ออกมา เป็นเรื่องเบื้องต้น แล้วก็ไม่มีปัญหาอะไรนัก พอแก้ไขไปได้.

ส่วนเรื่อง ความกลัวที่มีอยู่จริง เช่น กลัวเจ็บไข้ กลัวตาย กลัวสัตว์ร้าย ที่มาอยู่เฉพาะหน้า นี่มันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง อีกระดับหนึ่ง ต้องไปแก้ไขต่อสู้กันโดย ธรรมะที่สูง ไปกว่า กระทั่งไม่มีตัวตน ไม่มีความตาย ที่นี้ก็กลัวอะไรเลยทุกอย่างไป.

ปัญหาอย่างของคุณในสวนโมกข์ สมมุติว่า คิณนี้คุณจะมานั่งอยู่ตรงนั้นคนเดียว
 ติก ๆ นี้คุณก็ต้องกลัว ทั้งที่ไม่มีอะไรมาทำให้ตาย มันก็กลัว; แต่รวมความมันก็
 อยู่ที กลัวตาย เหมือนกัน. ต้องลองทำไป ก็ต่อสู้อย่างสักพักหนึ่งแล้วก็จะหาย เปลี่ยน
 นิสัยให้เร็วเข้า เราก็ต้องเสียสละ.

คำว่า “เสียสละ” คำนี้พิเศษประเสริฐสูงสุด ยิ่งกว่าที่คนโดยมาก หรือพวก
 คุณรู้จัก เพราะว่ายังไม่เคยเสียสละ หรือว่าเคยเสียสละมา แต่ว่าเล็กน้อย. คำว่า
 “เสียสละ” จะต้องทั้งนั้นมาด้วยการเสียสละชีวิต. เช่นเรามานั่งตรงนี้ เราต้องการจะ
 นั่งเพื่อประโยชน์ที่สูงขึ้นไป; ถ้าหากเกิดความกลัวขึ้นมา ซึ่งมาจากความกลัวตาย
 เราก็จะต้องเสียสละชีวิต แล้วก็นั่งเพื่อจะเอาสิ่งที่ต้องการให้ได้. อย่างนี้เสียสละอย่าง
 เรียกว่า มุทะลุสุดัน ความกลัวมันก็หายไปได้เหมือนกัน.

ความเสียสละ ในกรณีทั่ว ๆ ไป สำหรับทุก ๆ คน ในที่ทุกหนทุกแห่งนั้น
 ก็คือว่า ตัดออกไปเสียจากความรู้สึก; พอเรารู้สึกเป็นห่วง วิตก กังวล รำคาญ
 หนักอกหนักใจ ด้วยเรื่องอะไร เราก็ตัดออกไปว่า “ช่างหัวมัน” เพราะว่าเราไม่ต้อง
 การความทุกข์ จะไปมัวมีทุกข์อยู่ ก็ไม่มีประโยชน์อะไร. แม้ที่สุดแต่ว่า มันจะเสียชื่อ
 เสีย ก็ตัดชื่อเสียออกไป ไม่ต้องเป็นทุกข์กังวล, จะเสียสิ่งของที่รัก ที่พอใจ เสีย
 บุคคลที่รักที่พอใจ ก็สลัดออกไป, ความหนักใจนั้นจะหายไปทันที โดยยอมสละสิ่งนั้น
 สลัดสิ่งที่กำลังทำให้เราวิตกกังวล กลุ้มใจ หนักอกหนักใจนั้น ออกไปเสียทันที; นี่ก็
 เรียกว่า เสียสละ คือสลัดออกไป.

เราต้องสลัดชีวิตออกไปเสีย เมื่อนั่งอยู่ตรงนี้เราก็ไม่กลัว จิตใจก็ได้เป็น
 อิสระ ผ่องแผ้ว ทำให้เป็นสมาธิ ทำให้เป็นวิปัสสนาได้; นี่เป็นบุพกิจเบื้องต้นด้วย
 เหมือนกัน. สำหรับผู้ที่นั่งอยู่ในที่สงบ สงัด ให้ลึกเข้าไปถึงธรรมชาติอันสงบสงัด
 แล้วเป็นสิ่งที่ทำได้ ไม่เหลือวิสัย ถ้ารู้จักอุปายที่ทีน้อย ก็ยังทำงานง่ายและเร็ว สำเร็จ
 ได้เร็ว.

(ถาม) อยากจะเรียนตามท่านอาจารย์ เนื่องด้วยปัญหาแรก ท่านอาจารย์บอกว่า ธรรมชาติในสวนโมกข์นั้น มันสามารถกำหนดให้เราฝึกเลศน้อยลง มากกว่าธรรมชาติในเมือง หรือว่า สภาพแวดล้อม ซึ่งแวดล้อมเราอยู่ในกรุงเทพฯ หรือที่ไหนตามเมืองต่างๆ. ที่นี้จากประสบการณ์ที่ผ่านมา สำหรับนักศึกษาที่มาเวชนี้ ทุกคนส่วนใหญ่จะต้องออกไปเผชิญกับชีวิตในเมือง; ฉะนั้นเราไม่สามารถที่จะกำหนดสิ่งแวดล้อมในเมือง ให้เหมือนกับในสวนโมกข์นี้ได้ มันจึงอยู่ที่ว่า ธรรมชาติที่กำหนดให้เราทำ หรือว่าเราอยู่ได้อิทธิพลของธรรมชาติ; อยากจะถามท่านอาจารย์ว่า เราจะปฏิบัติอย่างไรในสังคมเมือง อย่างให้มีกิเลสลดที่สุด.

(ตอบ) เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้เคยอธิบายไว้อย่างละเอียด ในการบรรยายครั้งหนึ่ง นึกไม่ออกแล้วว่าในครั้งไหน อยู่ในหนังสือเล่มไหน พิมพ์แล้วหรือยัง คือเรื่อง การบวชชั่วคราว. ได้ชี้ให้เห็นว่า การบวชชั่วคราวนั้นมันมีประโยชน์อย่างยิ่ง เหมือนกับว่า เราหลีกเลี่ยงไปหาโอกาสฝึกฝนสมรรถภาพของเราให้สูงสุด ในที่อื่นสงบสงัด เช่น เรียกว่าป่านี้ ป่าไหนก็ได้ ไม่ใช่จำเป็นจะต้องเป็นสวนโมกข์. ถ้าป่าแล้วมันก็ต้องเหมือนกันทั้งนั้น เพื่อเป็นโอกาสฝึกของจิตใจ ฝึกความมีกำลังจิตสูง คือมีสมาธิภาวนา ฝึกสติสัมปชัญญะ ความกตัญญูต่อตัวเอง ไม่ให้หัวโนไปตามอารมณ์.

การฝึกในที่อื่นมันไม่สะดวก ต้องไปฝึกที่ในป่า พอฝึกเสร็จแล้ว จึงจะออกไปสู้กับปัญหาในเมือง; อย่างนี้มีส่วนหนึ่งที่ได้เปรียบ เหมือนกับว่า เราไปเรียนวิชาความรู้ที่ในมหาวิทยาลัยเพราะมันสะดวก แต่พอไปปฏิบัติหน้าที่ หรืออาชีพของเราที่ในมหาวิทยาลัยนั้นแหละ แต่กลับไปปฏิบัติตามสถานที่ ที่มันมีเรื่องที่จะต้องไปปฏิบัติ ก็ก็เป็นอย่างเดียวกัน. เขาไปเรียนศิลปศาสตร์ที่เมืองทักสิลา แล้วก็มาเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ประเทศของตัว ที่เมืองพาราณสี นี้ ซึ่งมีคนละทิศคนละทาง. ขอให้มองเห็นข้อเท็จจริงอันนี้.

ข้อเท็จจริงมันมีอยู่ที่ว่า ไปในที่ๆ สะดวก สำหรับจะเรียนอย่างหนึ่ง และไปในที่ๆ จะฝึกกำลังจิตได้สูงอย่างหนึ่ง; สองอย่างนี้ก็พอแล้ว สะดวกที่จะเรียนก็คือ

เพราะมีอะไรแวดล้อม กระทั่งบุคคล กรูบาอาจทำอะไรก็ตาม มันสะดวก, แล้วก็ฝึกกำลังจิตใจได้สูง ในที่สงบสงัด ความคิดจะลึกซึ้งแบบคาย กว้างขวางทั่วถึง. ฉะนั้นไม่ต้องกลัวเรื่องนี้ ขอให้ฝึกให้หมด และให้สูงสุด ในส่วนที่ฝึกได้ ในที่อันสงัด แล้วก็เอาไปรวมกันเข้ากับส่วนที่เราฝึกในเมือง ในที่ไม่สงบสงัด ก็เลยได้ถึงสองเท่า สองสถาน เหลือสามรถ.

เดี๋ยวนี้เราฝึกในส่วนภายในมากกว่า คือฝึกทางกำลังจิตใจ ให้เกิดกำลังจิต แล้วก็ฝึกในส่วนปัญญา เพราะเมื่อเราอยู่ที่นี้ ในที่สงบสงัด ในป่านั้น เราลึกลับจะอ่านมนุษย์ที่อยู่ในเมืองได้ออก หรือได้ดีกว่า ที่เรากำลังจมอยู่ในท่ามกลางพวกนั้น. นี่เหมือนกับที่เขาเปรียบไว้ว่า ขนบนยอดภูเขาให้สูง แล้วมองดูคนข้างล่าง อย่างนั้นจะเห็นชัดกว่า ถนัดกว่า ถ้าเราอยู่ระดับเดียวกันจะเห็นไม่ถนัด ไม่ชัด.

การที่เราขึ้นไปให้สูงกว่า แล้วมองดูข้างล่าง เห็นชัดกว่า ถนัดกว่า นี่เป็นเรื่องทางวัตถุ. เรื่องทางจิตก็เหมือนกัน เรามาทำจิตให้สูงกว่า แล้วไปมองดูคนที่มัวจิตต่ำกว่า จะเห็นได้ง่าย, แล้วก็รอบรู้ ในการที่จะแก้ปัญหของคนที่จิตต่ำกว่า คือประชาชนที่ว่า อยู่ในบ้านในเมือง. มันง่ายอย่างนี้; เราจึงแสวงหาโอกาสที่จะอยู่ในที่สงบสงัด ฝึกฝนจิตใจเป็นพิเศษเฉพาะส่วนนี้ แล้วก็ไปหาความชำนาญทั่วไปในทุกชนิด ในทุกแง่ทุกมุม เพื่อปฏิบัติหน้าที่ ที่ยาก หรือว่า ใหญ่หลวง ให้ลุล่วงไปได้โดยง่าย.

มองเห็นประโยชน์ของป่าเสีย ในลักษณะอย่างนี้ แล้วก็จะเป็นเหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้ในป่า แล้วท่านไปสอนคนในเมือง.

(ถาม) อยากจะเรียนถามอีกข้อหนึ่งว่า ปัญหาของมนุษย์ หรือของคน นี่เป็นปัญหาของแต่ละบุคคล หรือว่าเป็นปัญหาร่วมกัน ?

(ตอบ) ถ้าเราใช้คำว่า “มนุษย์” หรือ “คน” เราก็จะหมายความว่าถึงปัญหาที่เหมือนกันทุกคน; ส่วนปัญหาของปัจเจกชนนั้น มันมีปลีกย่อย มีข้อแตกต่างกัน โดยส่วนปลีกย่อย โดยรายละเอียดปลีกย่อย แต่เนื้อหาสาระนั้นจะเหมือนกัน.

ความหมายอันแท้จริงของปัญหาจะเหมือนกันทุกคนก็ว่าได้ เพียงแต่รูปร่างของปัญหาไม่เหมือนกัน; แต่ว่าเนื้อในของปัญหา ความหมายของปัญหานั้นเหมือนกัน เช่น คนนี้เขามีความทุกข์เพราะสิ่งนี้ คนโน้นมีความทุกข์เพราะสิ่งโน้น แต่แล้วมันเหมือนกัน ตรงที่ว่า เขาไปยึดถือสิ่งนั้น มันเหมือนกันอย่างนี้; **นี่ปัญหาของมนุษย์ก็คือ ความหนักอกหนักใจ.**

ความทุกข์ที่เกิดมาจากความหมายมัน ความยึดถือ เหมือนกันทุกคน แต่วัตถุสำหรับยึดถือมันไม่เหมือนกัน : เด็กก็ยึดถือไปอย่าง ผู้ใหญ่ก็ยึดถือไปอย่าง คนมั่งมี คนยากจน ก็ยึดถือไปคนละอย่างสองอย่าง; แต่ว่าเป็นความยึดถือเหมือนกัน คือความมัววิชา แล้วก็หลงยึดถือว่า เป็นตัวเราบ้าง ว่าเป็นของเราบ้าง.

(ถาม) ในเมื่อเป็นปัญหาของแต่ละบุคคลด้วย ก็อยากจะเรียนถามอีกว่าความสันไปแห่งปัญหานั้น เป็นหน้าที่ของแต่ละคน, หรือว่า เราจะไปช่วยคนอื่นให้ด้วย หรือว่าต่างคนต่างจะต้องจัดการกับตัวเองเท่านั้น ?

(ตอบ) ถ้าในเรื่องของธรรมะของศาสนา หรือว่าในเรื่องของจิตนี้ มันเป็นเรื่องที่ว่า **แต่ละคนต้องจัดการของตัวเอง.** ที่พูดว่า เราไปช่วยเขา ก็ไปช่วยเขา ให้เขาจัดการของตัวเอง. นี่เป็นหลักธรรมที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง หรือจะว่าพระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่างนี้ อย่างไม่ยอมเปลี่ยนแปลง. เกี่ยวกับคนในโลกปัจจุบันนี้อาจจะโง่มากๆ เกี่ยวกับข้อนี้ คือไปช่วยคนอื่น อย่างไปยกเขขึ้นมา อุ้มเขขึ้นมา : เอาเงินไปแจกเขา อย่างนี้ก็ไม่ได้กับเรื่อง.

เราไปช่วยเขา ให้เขารู้จักหาเงินเองดีกว่า คือเราดับทุกข์ของเราได้ แล้วไปช่วยคนอื่นให้เขาดับทุกข์ของเขาได้ โดยตัวของเขาเอง นั่นแหละเป็นเรื่องถูกต้องตามหลักของธรรมะ. สำหรับเรื่องทางวัตถุนั้นไปช่วยกันได้ เอาเงิน เอาอะไรไปให้ก็ได้ แต่เรื่องของความทุกข์ในใจ ช่วยเขาไม่ได้ ต้องคนนั้นทำเอง; ดังนั้นจึงมีหลักว่าเราช่วยเขาก็คือ ช่วยให้เราช่วยตัวเองได้.

การไป **เห็นด้วย**สอน โปรคัสต์ว ในทางธรรมนั้น ก็ไปช่วยโปรคัสต์วให้ฉลาด **ให้ช่วยด้วยของตัวเองได้**; วิธีการอื่นนี้ ก็ควรจะเอามาใช้ แม้ในเรื่องทางวัตถุ ในเรื่องการเมือง ในเรื่องบ้านเรื่องเมือง. อย่าไปช่วยคน อย่างชนิดที่หลับหูหลับตา เอาอะไรไปให้ เอาอะไรไปแจกเสียทีพิศ; มันไม่ถูก ต้องไปช่วยให้เขาสามารถช่วยตัวเองได้. นี่คือการช่วยอย่างแท้จริง อย่างถูกต้อง และยั่งยืนกว่า. อยากจะพูดว่า แม้ช่วยกันในทางวัตถุ ในทางสังคมนี้ ก็จงช่วยให้เขารู้จักช่วยตัวเองเสมอ.

(ถาม) ผมยังสงสัยอยู่อีกหนึ่ง ที่ท่านว่า บัณฑิตของมนุษย์ คือ ความทุกข์ของคน, ทุกข์นี้หมายถึง รวมทั้งทุกข์ทางจิตใจ กับทุกข์ทางวัตถุ หรือว่า ทุกข์ทางจิตใจอย่างเดียว ในความหมายที่ท่านอาจารย์ได้บรรยายมา ?

(ตอบ) ควรจะใช้คำพูดว่า “ทุกข์ทางกาย” แทนคำว่า ทุกข์ทางวัตถุ; ทุกข์เพราะขาดแคลนวัตถุ มันก็เนื่องอยู่ที่ร่างกาย หรือว่า จะไปถึงจิตใจก็ได้. เราต้องแยกออกเป็นเรื่องความทุกข์ที่ปรากฏที่กาย เป็น **ความทุกข์ทางกาย**, หรือมีกายเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์โดยตรง, แล้ว **ความทุกข์ทางใจ** ก็คือว่า ใจมันเข้าไปยึดถือเอามาเป็นของหนัก และเป็นความทุกข์ แม้ร่างกายสบายดี.

ความทุกข์ทางวัตถุ เพราะยากจน นี่ก็กระจายออกไปได้ว่า บางทีก็ลำบากทางกาย เพราะเจ็บไข้ บางทีก็เดือดร้อนใจ เพราะไม่มีอะไรจะกินจะใช้. ฉะนั้น **ทุกข์ทางกายนี้** เขาเรียกว่า **ทุกข์ธรรมดา** เราเรียกว่า **ทุกข์เวทนา** ติกว่า เช่นไปหยิบเข้าก็เจ็บ นี่เรียกว่ามันเป็นทุกข์เวทนา; นี่ก็ไม่เท่าไร ไม่ใช่ปัญหาที่หนัก หรือมากมายอะไร.

ยังมีทุกข์อีกอันหนึ่ง เรียกว่า **ทุกข์อุปาทาน**; **ทุกข์เวทนา** คือความรู้สึกว่าเป็นทุกข์. **ทุกข์อุปาทาน** คือ **ความยึดถือเอาเป็นความทุกข์**, อันนี้ร้ายกาจมาก ที่อยู่ก็มี เงินก็มี วลา เป็นมหาเศรษฐีด้วยซ้ำไป แต่ก็ยังมีความทุกข์ ทั้งที่มีทรัพย์สินสมบัติ

มีอำนาจวาสนา มีเงินมีอะไรทุกอย่าง ก็ยังมีความทุกข์ เพราะว่าไปยึดถือเอาอะไรอย่าง
โง่ๆ เข้า ล้วนเป็นเรื่องยึดถือ เรียกว่า **ทุกข์อุปาทาน**.

ในทางกรรมมันเข้ามาแผดกันเป็นสองชั้น เช่นว่า เรามีปากแผล **เจ็บ** นี่เป็น
ทุกข์เวทนา อย่างนี้ก็เจ็บไปในระดับหนึ่ง ในความหมายหนึ่งเท่านั้น. ที่นี้เราโง่ด้วย
อวิชชา ยึดถือเอาด้วยอุปาทานว่า ความเจ็บของกู กูจะตาย; ส่วนความโง่ที่มาเพิ่มขึ้น
ว่าความ **เจ็บของกู** กูจะตาย นี่ทุกข์มากกว่า ทุกข์ลึกซึ้งกว่า ทุกข์ละเอียดกว่า ทุกข์
เผาลนมากกว่า; อย่างนี้เรียกว่า **ทุกข์อุปาทาน**.

ทุกข์เวทนาอย่างแรก พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า เหมือนกับลูกศรเล็กๆ ไม่มี
ยาพิษอะไรมาแทงเข้าไป. ที่นั่นมันโง่ อย่างที่ว่า มันก็เหมือนกับลูกศรอีกอันหนึ่ง ซึ่ง
ใหญ่มาก คมมาก และอาบยาพิษ อย่างแรงกล้าด้วย มาแทงเข้าไปอีก. ที่นั่นเรานั้น
โง่จนถูกลูกศรตอกที่ ๒ นี่เสมอไป, เกิดอะไรขึ้นสักนิด ก็ถูกลูกศรทั้ง ๒ ตอก; ส่วน
พระอรียเจ้าพระอรหันต์ ท่านจะถูกแทงตอกเดียว : ถ้าว่ามีแผล เช่น เจ็บเนื้อที่มีแผลอยู่
มันก็เจ็บเท่านั้น, ที่จะไปว่า ความเจ็บของกู กูจะตาย นั้นไม่มี; แต่คนเรามักถูก
ที่เดียวพร้อมกันทั้ง ๒ ตอก และไม่เห็นว่า เป็น ๒ ตอก.

ภรรยานี้ บางทีไม่มีลูกศรตอกแรกด้วยซ้ำไป ก็คิดสร้างลูกศรตอกใหญ่
คือ อุปาทานความคิด ความนึก ความยึดมั่น วิตกกังวล, ไม่มีเรื่องก็มาคิดให้มีเรื่อง
จนเป็นทุกข์ จนเป็นบ้า เป็นโรคเส้นประสาท; ความทุกข์จึงมีเป็น ๒ ชั้นอย่างนี้.

ทุกข์ทางเวทนา นี้ **เนื่องด้วยวัตถุ** ด้วยกาย : ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
ก็สุดแท้; แต่ว่า **ทุกข์ทางอุปาทาน** ละก็ **มาในรูปของจิตล้วนๆ**. แม้ว่ามันจะ
เข้ามาทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่แรก มันก็เปลี่ยนสภาพเป็นเรื่องของจิตใจล้วนๆ
ยึดมั่นถือมั่นแล้วเป็นทุกข์; นี่เรียกว่า ทุกข์ใหม่, ทุกข์อันใหม่ที่ไมควรรจะมี, ทุกข์

เสียเปล่าๆ เพราะความโง่. ส่วนทุกขเวทนานั้นมันต้องมี เพราะว่า เราต้องเกิด ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย มันก็ต้องเป็นอย่างนั้นไป.

อย่าได้ไปโง่ เอาความเกิดมาเป็นความเกิดของกู ,ความแก่มาเป็นความแก่ของกู เอาความตายมาเป็นความตายของกู; นี่มันจะทุกข์หนัก ทุกข์อย่างลูกศรลูกที่ ๒. ความทุกข์อย่างที่ธรรมชาติมันเป็นอย่างนี้เอง นี่ไม่เท่าไร ความทุกข์ที่คนไปโง่ผิดธรรมชาติ ไปยึดถือเอามาเป็นของกู เข้ามาแล้วนี่เป็นทุกข์มากกว่า.

เรื่องนี้สำคัญมาก ขอให้ทุกคนจำไปคิด สังเกตดูให้ดีๆ แล้วเราจะมี**ความทุกข์อย่างหลังนี้** โดยมาก. แม้เรากลัวว่าจะเรียนไม่สำเร็จ จะสอบไล่ตก นี่ก็เป็นความทุกข์ขึ้นมาจากความโง่ ที่สร้างขึ้นมาจากอุปาทาน; ถ้าขึ้นเป็นอย่างนั้นมันก็จะเรียนไม่ได้จริงๆ ด้วย จะสอบตกเอาจริงๆ ด้วย. ความทุกข์นี้แยกออกเป็น ๒ พวก ดังกล่าวมา : ทุกขเวทนาพวกหนึ่ง, ทุกข์อุปาทานพวกหนึ่ง.

เดี๋ยวนี้ คนในโลกรู้จักกันแต่ทุกขเวทนา, ส่วนทุกข์อุปาทาน นี่ร้ายกว่าที่เป็นปัญหาว่า เขาไม่รู้ เขาจึงแก้ปัญหาก็ไม่ได้ เขาจึงทะเลาะกันแต่เรื่องปากเรื่องท้อง. พวกชนกรรมาชีพ และนายทุน เขาทะเลาะกันอยู่ ด้วยปัญหาที่มาจากทุกขเวทนา ไม่รู้จักทุกข์อุปาทาน ที่มันเหนือกว่า และกำลังเหยียบย่ำกันอยู่ทั่วไป. **ควรจะไปสอนกันให้รู้จักความทุกข์ขั้นลึกหลังเกิด** จะค่อยเพลามือในเรื่องทางวัตถุ แล้วก็มาเอาจริงกันในเรื่องทางจิตใจ.

ใครมีปัญหอะไรอีกก็ถามได้ เมื่ออยู่ในห้องเรียนคุณมีปัญหามาก พอมาสวนโมกข์ปัญหาไม่มี เห็นไหมทั้งหลายสิบคนไม่เห็นมีใครถาม; นี่ก็อำนาจของธรรมชาติ ทำให้ไม่ค่อยมีปัญหา. ผู้ที่ใคร่ศึกษา นั่งให้ใกล้ๆ หน่อย จะได้ถามได้ง่าย.

(ถาม) ที่ท่านอาจารย์กล่าวว่า การอยู่กับธรรมชาติ ดีกว่าการอ่านหนังสือ จะเป็นหนังสือเกี่ยวกับธรรมะ. ถ้าเช่นนั้นการนั่งสมาธิในท่ามกลางธรรมชาตินั้น ท่านอาจารย์คิดว่า

เพียขุตประสงค้อันโต แล้วการนั่งสมาธิ เราควรจะทำหนดความคิดของเราไปทางใด, และถ้าเราไม่มีความรู้ ซึ่งอาจจะต้องได้รับจากทางหนังสือบ้าง เราจะมีความรู้ ในการใช้ประโยชน์จากการนั่งสมาธิได้อย่างไร ?

(ตอบ) ก็เห็นแล้ว ที่ถามมานี้ ก็คือว่า เราอ่านหนังสือเล่ม ๆ นั้นก็อย่างหนึ่ง แล้วหนังสือที่ดีกว่านั้นก็คืออ่านจากธรรมชาติ ได้แก่ร่างกาย จิตใจของเรา หรือทุกสิ่งที่มีมันเนื่องกันอยู่ เลยให้คำพูดคำใหม่กันลืม เพราะจำง่ายว่า “อ่านหนังสือทางวิญญาณ” กันเสียบ้าง. อ่านหนังสือในกระต๊อสมถะเล่ม ๆ นั้น เป็นการอ่านหนังสือทางวัตถุ; ที่อ่านหนังสือทางวิญญาณ นั้นคือทำสมาธิ ทำวิปัสสนา : ทำจิตให้เป็นสมาธิ สามารถอ่านหนังสือธรรมชาติด้วยวิปัสสนา นี่ก็เป็นการอ่านหนังสือ, น่าอ่านกว่า สนุกกว่า มีประโยชน์กว่า.

เดี๋ยวนี้เราอ่านหนังสือเล่ม ๆ กันจนเพ้อมาก จนเวียนหัว จนพันเผื่อ ก็ลองมาอ่านหนังสืออีกเล่มหนึ่ง : หนังสือตัวธรรมชาติ ตัวร่างกายจิตใจนี้ ให้พอ ๆ กัน, แล้วหนังสือเล่ม ๆ ที่เป็นตำรานั้น มันก็สอนวิธีที่จะอ่านหนังสือธรรมชาติอันลึกซึ้งได้ เช่นเรียนพระไตรปิฎก นี่ก็เพื่อจะรู้วิธีที่จะอ่านชีวิต อ่านนามรูป ชันธ์ อายตนะ. เพราะเหตุนี้เราจึงควรถือว่า มันเป็นอุปกรณ์ของกันและกัน, หรือเป็นบุพภาคของกันและกัน.

ในทางการศึกษาด้วยการอ่าน การฟัง ทางหู ทางตานี้ เป็นสิ่งที่ต้องทำในขั้นแรก, บางที หรือ บางสมัย เราไม่มีหนังสือเล่ม ๆ อ่าน แต่เราต้องฟังเขาพูดทางหู นี่ก็มีผลเท่ากับอ่าน ก็เรียกว่าอ่านทางวัตถุ. พอเสร็จแล้วเรามาอ่านทางวิญญาณ คือ จิตที่เป็นสมาธิ สอดส่องไปในความจริงของนาม และ รูป, เวียง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่เป็นการอ่านหนังสือของธรรมชาติ, อ่านตัวธรรมชาติเหมือนเป็นหนังสือ.

เป็นอันว่า เราไม่ต้องรังเกียจการอ่านหนังสือชนิดไหน ทำให้พอดี ทำให้ถูกเรื่อง; อยู่ที่สวนโมกขณี ก็อ่านหนังสือเล่มที่ ๒ ให้มาก คือหนังสือจากธรรมชาติ.

เมื่ออยู่ที่บ้านที่โรงเรียน ได้อ่านหนังสือทางวิทยุมาก แล้วอ่านที่บ้านก็ได้ เอาเวลาไว้อ่านธรรมชาติที่สวนโมกข์เมื่ออยู่ที่สวนโมกข์นี้ ดีกว่า เพราะว่ามีเวลาน้อย.

แท้จริง แม้จะอ่านหนังสือเล่มๆ มาอ่านในท้องถิ่น ก็ยังได้ความดีกว่าอ่านในที่ที่อึดแอ; ฉะนั้นควรจะอ่านหนังสือทั้ง ๒ เล่ม : ทั้งหนังสือเล่มๆ และหนังสือในจิตใจนี้ ให้ละเอียดลออ ให้แนบกายยิ่งกว่าที่แล้วๆ มา. นี่มีความจริงเพียงเท่านั้น มีปัญหาเท่านั้น คงอ่านหนังสือต่อไปทั้ง ๒ เล่มเถิด.

(ถาม) ความรู้สึกในขณะที่เข้าใจบางเรื่อง เป็นความรู้สึกที่อธิบายไม่ถูก แต่ถ้าเราเข้าใจที่แล้ว จะอธิบายเป็นเหตุเป็นผลได้. ที่นี้ ภาวะที่เป็นพระอรหันต์ หรือนิพพานไปแล้วนั้น เป็นความรู้สึกที่อยู่ในสติปัญญา หรืออธิบายด้วยเหตุผลไม่ได้ หรืออย่างไร ?

(ตอบ) อธิบายอย่างเหตุผลนั้นมันคนละอัน ความรู้สึกที่แท้จริงนั้น ไม่ต้องอธิบายด้วยเหตุผล; ฉะนั้นจึงอธิบายไม่ได้ เขาจึงไม่อธิบาย, ไม่อธิบายตัวธรรมะที่เป็นการบรรลุมรรคผลด้วยวาจา หรือด้วยเหตุผล เพราะมันจะเหมือนกับเต่า จะพูดเรื่องบนบกให้ปลาฟัง, จะเป็นอย่างนั้นเพราะไม่รู้จะใช้อะไรพูดอย่างไร, ใช้อะไรพูดเท่าไรๆ ปลานั่นก็ฟังไม่ถูก. ฉะนั้น พระอรหันต์จึงไม่พูดเรื่องนี้กับบุคคล; ท่านจะพูดแต่เรื่องราว ทำอย่างนั้นซิ, ทำอย่างนั้นซิ เท่านั้น, แล้วก็ไปรู้เอาเองว่าเป็นอย่างไร.

ในโลกปัจจุบันนี้ คนหลงใหลในเหตุผลมากเกินไป; เรื่องการบรรลุมรรคธรรมนั้นอยู่นอกเหตุผล, หมายถึงเหตุผลในการพูดจา เป็นเหตุผลตามธรรมชาติที่จะต้องรู้แล้วก็ไม่มีติดอ ในสิ่งที่เหตุผลจึงจะหลุดพ้นจากอำนาจของเหตุผล. เห็นว่ามันเป็นแค่เพียง สิ่งที่เห็นเหตุบ้าง สิ่งที่เห็นผลบ้าง ไม่มีสาระอันแท้จริงที่ควรยึดถือได้ก็เลยไม่มีติดอ; แล้วก็เรียกว่ามันพ้นอำนาจของเหตุผล ที่จะไปทำให้เกิดนึกอย่างไร.

การปฏิบัติธรรมนี้ก็เหมือนกัน ไม่ใช่เหตุผล แต่ต้องเป็นความจริงที่แท้จริง การถึงตัวความจริงที่แรก เรียนด้วยเหตุผลก็ได้ แต่ว่าแล้วจะต้องเลยผ่านเหตุผลไป.

อย่างในกาลามสูตรที่ว่า มา ตกฺกเหตุ, มา นยเหตุ ซึ่งแปลว่า จะเชื่อถือไปไม่ได้ เพราะเหตุว่าตามหลักแห่งตรรก หรือตามหลักแห่งนัย คือเหตุผล. เรายิ่งพูดเหตุผล ก็ยังเป็นปรัชญา ไม่เป็นธรรมะ หรือเป็นศาสนา; ฉะนั้น เราจะไม่ยุ่งกับเหตุผล เราเอาความรู้สึกจริงๆ เช่นทุกข์ ก็ต้องมีความทุกข์จริงๆ อยู่ในจิตใจจริงๆ แล้วก็มองเห็นอยู่ : อ้าว, มันมาจากความโง่อันนี้เอง ไม่ต้องใช้เหตุผลอะไรแล้ว ก็เห็นชัดอย่างนี้ ถ้าไม่มีเหตุอันนี้ ก็ไม่ทุกข์ มันก็ไม่ต้องมีเหตุผลอะไรมาอ้างอิง.

สมัยนี้ เขาทำเป็นรูปปรัชญากันเสียหมด ก็เลยไปยุ่งกันแต่เรื่องการใช้เหตุผล ซึ่งก็เป็นเรื่องหนึ่ง อีกฝ่ายหนึ่ง. เรื่องของฝ่ายธรรมะนี้ เราอยากจะอยู่เหนือเหตุผล ยิ่งๆ ขึ้นไปเรื่อย ๆ จนไม่ต้องอาศัยเหตุผล จิตจึงจะหลุดพ้น.

คำว่า “หลุดพ้น” หมายความว่า **รวมทั้งหลุดพ้นจากการที่จะต้องเป็นทาสของเหตุผล, เป็นทาส หรือเป็นบ่าว นั่นแหละ.** อย่าเป็นทาสของเหตุผล, ในขั้นแรก มันก็ไม่มีเหตุผล แต่มันมีอีกความหมายหนึ่ง. อย่างมกขนั้น คือ อย่าเป็นทาสของมกข ไร้อะไร, มันมีเหตุผล เพื่อจะเลือกเอาทางนี้ ๆ; แล้วต่อมามันขึ้นขึ้นพ้นเหตุผล อยู่เหนืออำนาจ หรืออิทธิพลของเหตุผล นั่นแหละจิตนั้นจึงจะเรียกว่า เป็นอิสระแล้ว ไม่ต้องการอะไรที่เป็นเหตุ หรือเป็นผล ต้องการแต่ความว่าง ซึ่งไม่เป็นเหตุและไม่เป็นผล.

นี่เป็นการกล่าวที่เดียวหมด อาจจะฟังยากก็ได้ แต่เรื่องทั้งหมดมันเป็นอย่างนี้; ถ้ายิ่ง “เหตุผล” อยู่ ก็กลานตัวมกขอยู่กับเหตุผล. มันต้องไปสูงขึ้นไป ๆ เป็นเหตุผลที่ดีที่สูงขึ้นไป จนไม่มีเหตุผล ไม่ต้องเกี่ยวกับเหตุผล.

(ถาม) ตามที่ผมเข้าใจ ว่าพระอรหันต์นี้คือเป็นผู้ที่มีปัญญาอย่างสูงสุดแล้ว, ปัญญาสูงสุดนี้ผมเข้าใจว่า สามารถดับความทุกข์ทางกายได้ พร้อมทั้งดับความทุกข์ทางจิตใจได้ด้วย. สมมติว่า ถ้ายืนอยู่ในที่ร้อน ๆ นี่ก็เป็นทุกข์ทางกาย เราก็หลบซ่อนเสีย หรือถ้าหนาวเราก็คลุมเสีย

ให้เพียงพอเท่านั้น. แต่ผมสงสัยเรื่องการทำสมาธิถึง ๑๖ ชั้น ๑๖ ตอนนั้น มันจะมากเกินไป หรือเปล่า? หรือว่าการทำ ๑๖ ชั้น ๑๖ ตอน ที่ทำให้ปัญญาสูงสุดถึงขั้นนั้น จึงเป็นพระอรหันต์?

(ตอบ) ข้อแรก เป็นไปไม่ได้ ที่จะเอาเหตุผลไปวัดพระอรหันต์; ถ้าคุณ กล่าววัดพระอรหันต์ด้วยเหตุผล ผมก็ตอบไม่ได้. ทำสมาธิ ๑๖ ชั้น ๑๖ ตอนนั้นเขา หมายถึงการปฏิบัติ ซึ่งจะแบ่งเป็นกัรียชฺชน กัรียชตอนก็ได้ ให้ปฏิบัติได้ก็แล้วกัน, แบ่งให้เห็นง่ายแก่การศึกษาและปฏิบัติ. สิ่งต่างๆ มันเปลี่ยนแปลงไปตามกฎแห่งเหตุผล เราไป ทำให้ถูกเรื่องของมัน จนในที่สุดอยู่เหนือเหตุผล ก็ต้องการอย่างนั้น. เรื่องของ พระอรหันต์ อย่าเพ้อพุด แล้วก็อย่าเอาเหตุผลไปใช้วัดพระอรหันต์ ท่านเป็นคนที่อยู่เหนือเหตุผล.